

دکتر واعظ جوادی

استادیار دانشگاه اصفهان

مزار فیلسوفی

در

تخت پولاد

فضای خاطره انگیز در تخت پولاد و بسیار شایان توجه می باشد. در آنجا آرامگاه بزرگان حکمت و علم است . پژوهندگان دانش، ازخرمن ثمربخش آثار و گنجینه های ارزنده علمی آن بظاهر مردگان خوشه چینی می کنند. هر رهگذر کیمیا طلبی در آن مقام می بیند که گنبد زیبای آرامگاه فیلسوف بزرگ و عالم ربانی ، میرزا رفیعی نائینی جلوه گری مینماید و ازگذرند حوادث نگهداری می شود ، براین پاسداری درود صمیمانه می فرستد . چون می داند که رفیعا يك شخصیت برجسته علمی این مرزوبوم است . فیلسوف است . فقیه است ، ادیب است و عارفی روشن ضمیر است .

نام و نشان او:

نامش محمد فرزند سید حیدر و از سادات طباطبائی و مشهور به میرزا

رفیعا نائینی ملقب به رفیع‌الدین می‌باشد. اصلش از قصبه نائین است. مرحوم حاج‌زین‌العابدین شیروانی می‌نویسد: (۱)

نائین قصبه‌ایست دلنشین از قصبات اصفهان و محلی است مسرت‌توآمان، در زمین هموار واقع و جوانب آن واسع است و قرب دو هزار باب خانه در اوست و مضافات اوست. آتش خوب و هوایش مرغوب، آن قصبه در راه یزدو کاشان اتفاق افتاده و اکثر مشتهیاتش مهیا و آماده است، از اصفهان چهارم‌مرحله دور، فواکه سردسیرش موفور است. مردمش شیعه امامیه‌اند... ارباب فضل و کمال در آنجا بوده‌اند و جمعی از اهل وجد و حال از آنجا ظهور نموده‌اند... محمد هاشم خراسانی می‌نویسد: «نائین قصبه‌ایست از توابع اصفهان و از آنجا تا اصفهان ۱۰ فرسخ است.» (۱)

طایفه میرزا رفیعا معروف به نائینی:

آقای ابوالقاسم رفیعی مهرآبادی در آتشکده اردستان که در احوال سادات طباطبای ایران نگارش یافت می‌نویسد:

«این طایفه منسوب‌اند به فیلسوف و حکیم مثاله معروف، رفیع‌الدین محمد معروف به میرزا رفیعا نائینی ابن حیدر بن زین‌الدین علی بن... ابراهیم طباطبای... بن‌الامام حسن بن علی (ع) که بعد از طی بیست و چهار پست بامام و پس از طی نوزده فاصله با ابراهیم طباطبای و پس از طی ۱۳ بطن به طاهر بن علی اولین موقوف علیه موقوفات احمد بن رستم می‌رسد.» (۳)

چنانکه پیداست، نور سیادت از این شجره طیبه تابنده است و بزرگ منشی خاندان این حکیم عالی‌قدر مشخص و آشکار می‌باشد. همانند این نسب‌نامه را فاضل محترم آقای سید عبدالحجت بلاغی در کتاب تاریخ نائین (۴) با

۱- بستان‌السیاحه ص ۶۰

۲- منتخب‌التواریخ چاپ دوم، ص ۲۱۹

۳- آتشکده آذر ص ۱۸۳

۴- ج ۲ ص ۹۴-۹۲

سند معتبر از زبان یکی از سادات زواره چنین نقل کرده است (۱)
 « يك روز در خدمت دانشمند گرانمایه حضرت آقای سید صدر الدین
 بلاغی به زیارت حضرت عبدالعظیم (ع) مشرف شدیم و سپس در زاویه مقدسه به
 منزل آقا سید علی اکبر (فتوحی) که شهرهای نیکو می سراید رفتیم - نسب
 خود را که ضمن آن نسب میرزا رفیعا را روشن میسازد، چنین بیان کرد :
 « سید علی اکبر متولد سال ۱۲۷۹ و اول مهاجر از زواره به زاویه
 مقدسه ... فرزند محمد علی شهیر به شمس الاطبا (مدفون در نجف) فرزند
 علی اکبر شهیر به محبی طبیب بن حاج میرزا رفیعا (مدفون در نجف)
 ابن میر سید محمد مدفون در تخت فولاد اصفهان جنب قبر میرزا رفیعا بن
 محمد حسین مدفون در مزار آب بخشان اصفهان ... ابن رفیع الدین محمد
 مدفون در تخت فولاد اصفهان و شهیر به میرزا رفیعا حیدر زین الدین علی
 (= امامزاده حیدر مدفون در نائین ... ابن ابراهیم طباطبا (مدفون در
 محله سنبلان اصفهان ... ابن الامام حسن المجتبی (ع)

در آتشکده اردستان چنین آمده است: (۲)

« آنچه از مطالعه سلسله انساب سادات طباطبا معلوم می گردد سادات
 طباطبای اصفهان و اردستان و زواره و نطنز و نائین و کاشان و یزد و قم و بروجرد
 و قهپایه و آذر بایجان و خلاصه تمام شهرهای ایران از احفاد احمد بن ابراهیم
 طباطبا ملقب به رئیس و مکنی به ابوالعباد که در اصفهان متولد گردیده است
 (حدود اوائل قرن سوم هجری) محسوب می شوند ،

« یکی از نواده های او به نام علی بن محمد با فاطمه دختر احمد
 محمد بن رستم بن الطیار الغرشی که حکمران اصفهان و دارای سرمایه ملکی
 و نقدی فراوان بود در اواخر نیمه دوم قرن سوم هجری ، ازدواج نمود و
 صاحب فرزندی به نام طاهر شدند و به این طریق سادات طباطبا قرابت سببی

۱- تاریخ نائین ج ۳ ص ۹۵-۹۲

۲- آتشکده اردستان ص ۱۷۰

با احمد بن رستم پیدا کردند و این امر موجب شد که موقوفات ارزنده و گرانبهای احمد بن رستم در اختیار سادات طباطبای از نواده طاهر بن علی درآمد .

وباز درس ۱۸۲ همان کتاب چنین نقل شده : ساداتی که به نائین رفته اند ، بیشتر از احفاد و نیاکان میرزا رفیعی نائینی میباشد ... و از علماء سادات طباطبای نائین میرزا سلیمان طباطبائی نائین شاگرد ملا اسماعیل عقدا ئی متوفی در (۱۲۴۰) ه.ق می باشد ،

درباره موقوفات احمد بن رستم آقای بلاغی چنین می نگارد: (۱)

« احمد بن رستم حکمران اسفهان مناصر مرد اویچ و پدرزن ابراهیم طباطبای . رقیباتی را وقف اولاد بر سادات طباطبائی نموده است که آنها عبارتست از : زواره - جوزان - سروشان - کشه - طری و تارو مقداری از ورامین و از موقوفات مزبوره آنچه تا کنون باقی مانده دو دانگ زواره و جوزان میباشد که سادات از آن استفاده می کنند با توجه به موقوفات این خاندان که بر مبنای وقف اولاد است ، شایستگی آن دارد که یادبودی از این بزرگوار حکیم برپا شود و برخی از رسائل و کتب خطی را چاپ و منتشر نمایند .

اضافه بر موقوفات مشروحه گذشته ، میر جمله محمد سعید اردستانی که در هندوستان سه سال و امیر بود ، رقیباتی را در اردستان بر اولاد و غیره وقف نموده و تولیت آنرا به میرزا رفیعا نائینی تفویض کرده است و فعلا آن موقوفات در دست اولاد واقف است و میر جمله در سال ۱۰۷۲ در هند وفات یافت و در همانجا مدفون شد .

فرزندان میرزا رفیعا

بنابر آنچه که رفیعی مهرآبادی نوشته است :

« میرزا رفیعا دارای چند پسر بوده که از معارف آنان ، ابوالحسن

بهاء الدین محمد بوده است و طوایف و تیره های معروف از اولاد این فرزند بوده اند و به ۹ تیره تقسیم شده اند که از آنمیان تیره سادات درمیانی هست که در اصفهان سکونت دارند و تولیت عمده موقوفات این سلسله در میانه آنها می باشد . (۱)

آقای بلاغی از بازماندگان نامور میرزا رفیعا چنین یاد می کند. (۲)

۱- **میرزا ابوالحسن** پسر میرزا رفیعا نائینی که در اواسط ماه شوال ۱۰۹۸ وفات یافته است (نقل از وقایع السنین) .

۲- **میرزا جعفر راهب** : از سادات طباطبایا و نواده فاضل مشهور میرزا رفیعا نائینی که مولد و موطنش است ... راهب در سال ۱۱۶۶ وفات کرده است (رجوع شود به کتاب بدایع و نوادر جابری انصاری)

۳- **میر محمد حسین** پسر میرزا محمد رفیع از احفاد رفیعا نائینی طباطبائی که مدفنش در قبرستان آببخشان اصفهان قریب به مسجدی است که در کنار آن قبرستان است و بر لوح قبرش منقوش بود .

گفتا (رفیق) از پی تاریخ آن امام یارب یخلد جای **محمد حسین** باد
۴- **میرزا سعید**: از احفاد میرزا رفیعا نائینی، وفاتش در سال ۱۲۵۱ و قبرش در صحن تکیه میرزا رفیعاست . وی دانشمندی عالیمقام و صاحب تألیفات بنام میباشد .

۵- **میر سید علی** پسر میر محمد رفیع طباطبائی از احفاد میرزا رفیعا که در دهم محرم سال ۱۱۹۸ وفات یافته است و در مزارستی فاطمه اصفهان مدفون است . تألیفاتش : ۱- حاشیه بر تفسیر بیضاوی ۲- رساله در صلوة جمعه ۳- رساله در حرمت حلق لجه ۴- رساله در ضروری بودن رجعت .

۶- **سید محمد (مظهر)** متوفی در ۱۲۵۰-۱۲۵۱

۱- آتشکده اردستان ص ۸۳

۲- تاریخ نائین ج ۲ ص ۹۵

۷- میرزا ابوالحسن (جلوه) فیلسوف بزرگ و دانشمند زمانه ناصر -
الدین شاه که شرح حال و بیان افکارش درخور کتابی مستقل است. خوشبختانه
شرح حالی به قلم خودش بجای مانده که آنرا فاضل محترم آقای سید
عبدالحجت بلاغی در کتاب تاریخ نائین (۱) نقل کرده است .

وی این بیان حال را در سن ۵۶ سالگی حدود ۲۰ سال قبل از وفات
خویش نوشته است . مرحوم جلوه از استادان بنام حکمت و فلسفه در مکتب
اصفهان بوده است و پس از وی تاریخ فلسفه اسلامی روپایان می رسد و اکنون
شخصیت ممتاز بازمانه مکتب فلسفه اصفهان ، حضرت علامه گرامی، حاج آقا
رحیم ارباب میباشد که خدا سایه همای وجودش را مستدام بدارد.

۸- سید حسین (مجمر) یکی از ناموران عصر و به نظم و نثر مشهور
است . او در پایان زنده و آغاز قاجاریه میزیست . دیوانش هم به چاپ رسید.
با توجه به این مختصر ، شجره وجودی جسمانی و محیط زندگانی
این فیلسوف الهی ، از جملگی خاندانش روشن است و حاجت مشاطه نیست
روی دلارام را .

استادان و شاگردان:

حکیم بزرگوار ، میرزا رفیعی نائینی از محضر پرفیض وحید عصر و
علامه زمانه ، شیخ بهائی (۲) و میر ابوالقاسم قنندرسکی (۳) و ملا عبدالله
شوشتری و ملاخلیل قزوینی (۴) استفاده عملی برده و شاگردان برومندی چون
علامه مجلسی ثانی (به نقل اکثر کتب مراجع) و سید نعمت الله جزائری و
شیخ حر عاملی پرورد . تحقیق در باره استادان و شاگردانش

۱- چاپ تهران ۱۳۶۹ ج ۱ ص ۱۶۷ تا ۱۷۲

۲- ریحانة الادب ج ۴ ص ۱۶۳

۳- وقایع السنین در ذکر وقایع سنه ۱۰۵۰

۴- نقل از الذریعه الی تصانیف الشیعه .

خود بحث مفصلی است .

از جزئیات زندگی این فیلسوف اطلاع چندانی در دست نیست جز اینکه در سنین پیری ، وی را می بینیم که در دستگاه شاه صفی صفوی قرب و منزلتی به تمام دارد و کتاب شجره الهیه در اصول دین و عقاید حقه اسلامی به زبان فارسی را به نام آن پادشاه تألیف کرده است .

صاحب وقایع السنین در ذکر وقایع سنه ۱۰۷۸ می نویسد :

« جلوس ثانی اشرف اقدس ارفع همایون شاهی ظل الهی در شوال سنه ۱۰۷۸ و احضار جمیع علما در مجلس سامی در دولتخانه مبارکه ، و آخوندی و استادی و استادالامام مولانا محمد باقر سبزواری خطبه فصیحه بلینه در مجلس شاهی خواند و در وقت خطبه همه امراء و اعیان و فضلاء سرپا ایستادند و از جمله فضلاء معمر میرزا رفیعا نائینی بود ،

وفات میرزا رفیعا

در کتاب وقایع السنین تاریخ وفات میرزا رفیعا به سال ۱۰۸۰ ذکر شده . آقا شیخ آقا بزرگ تهرانی در الذریعه یکجا به سال ۱۰۸۱ و در جای دیگر سنه ۱۰۸۲ ذکر کرده و همین تاریخ اخیر است که در شعر ذیل به حساب حروف ابجد بازگو شده است :

مقام رفیع مقام رفیع (۱۰۸۲)

خراسانی درباره وفات میرزا رفیعا چنین می نگارد (۱)

« رحلتشان در اصفهان بود ، در هفتم شوال سنه ۱۰۸۰ در سن ۸۵ سالگی و در مزار تخت فولاد دفن شده به امر شاه سلیمان صفوی به مرقدش قبّه عالیّه نصب کردند .

صاحب مستدرک الوسائل سال ۱۰۹۹ ذکر کرده و مؤلف مناهج الیقین

می‌نویسد که میرزا رفیعا در زمان حیات استادش ملا خلیل قزوینی (متوفی ۱۰۸۹) وفات یافت اما تاریخ درست، همانست که بر روی مزارش نوشته گشت یعنی سال ۱۰۸۲ و همگان در اینکه میرزا رفیعا بسن ۸۵ سالگی درگذشت اتفاق دارند ، پس سال تولد او حدود سنه ۹۹۷ میباشد.

آثار و تألیفات او :

۱- اقسام التشکیک و حقیقه . مسأله تشکیک یکی از مباحث مهمه فلسفی و کلامی می‌باشد و دانشمندان زیادی رساله های مستقلی در همین زمینه نوشته اند که در قهارس اغلب کتابخانه ها منجمله فهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران میتوان آنها را یافت.

۲- الشجرة الالهيه : به فارسی در اصول دین برای شاه صفی صفوی نوشت « کنتوری مینویسد : « الشجرة الالهيه بفارسی تألیف محمد بن حیدر مدعوبه رفیع الدین حسنی حسینی طباطبائی مرتب بریک مقدمه و هشت مطالب در اصول پنجگانه می‌باشد .

وی آنرا در زمان شاه صفی نوشت و در تاریخ یازدهم ذی قعدة ۱۱۱۴ - فراغت یافت آغازش چنین است : « حمد بیحد و ثنای بیعد معبودی راسزد که به افاضه انوار وجود مکنونات ظلمات عدم را به عرصه ظهور در آورده است » (۱) .

مسلماً تاریخی را که کنتوری ذکر می‌کند غلط است ، چون خود رفیعا به سال ۱۰۸۲ درگذشت و ضمناً آن تاریخ باز گو کننده سنه فراغت نسخه بردار از استنساخ است نه فراغت از تألیف .

۳- الثمرة فی تلخیص الشجرة ، که خلاصه و گزیده ایست از کتاب مذکور .

۴- حاشیه شرح ارشاد دبیلی . متن کتاب بنام ارشاد الازهان تألیف

علامه حلی می‌باشد که ولی احمد بن محمد افشار اردبیلی آذربایجانی (متوفی ۹۸۳ در نجف) بر آن شرح نوشته است. میرزا رفیعی نائینی بر سر این شرح اثر ارزنده فقهی، حاشیه‌ای نگاشته است.

۵- حاشیه شرح اشارات خواجه نصیرالدین طوسی (متوفی ۶۷۹) که بشرح‌النصیر معروف است و حواشی و شروح متعددی بر همین شرح خواجه نوشته (۱)

۶- حاشیه بر شرح حکمة العین میرک بخاری: اصل کتاب حکمة العین که متن خلاصه و بسیار مفیدی در فلسفه است، تألیف علامه نجم‌الدین ابوالحسن علی بن محمد مشهور به دیران الکاتبی القزوینی متوفی ۶۷۵ و از شاگردان خواجه نصیرالدین طوسی می‌باشد. این کتاب را مولانا شمس‌الدین محمد بن مبارک شاه معروف به میرک بخاری شرح مفیدی نمود که مورد استفاده علما و دانشمندان اسلامی قرار گرفت و بر آن حاشیه‌هایی نوشتند مانند حاشیه میرسید شریف جرجانی (۸۱۶) و حاشیه کمال‌الدین مسعود شیرازی (۹۰۵) و حاشیه میرزا جان (۹۸۴)،

۷- حاشیه مدارک الاحکام - متن اصلی مدارک الاحکام را دانشمند بزرگوار شیعی، علامه حسین بن یوسف حلی، متولد ۶۴۸ نوشته است. این کتاب از متون معتبره فقهی می‌باشد و میرزا رفیعا بر آن حاشیه‌ای نگاشته است.

۸- حاشیه مختلف علامه: دانشمند شیعی، گذشته از آنکه در بسیاری از مسائل با علماء دیگر مذاهب اسلامی اختلاف داشتند، گاهی نیز در بین آراء خود آنان بایکدیگر هم، موارد اختلاف وجود داشته است. شیخ مفید و سید مرتضی در این موارد کتابی نوشته اند و قطب راوندی (به گفته ابن طاوس در کشف‌المحججه فصل ۳۰ ص ۲۰) موارد اختلافی بین سید مرتضی و شیخ مفید را جمع آوری کرده است.

علامه حلی نیز در کتاب مشهور خویش بنام مختلف الشیعه فی احکام الشریعه گفتارهای دانشمندان شیعی را که بایکدیگر اختلاف دارد، جمع آوری کرده و در این میان رأی صائب و نظر صحیح را به عقیده خود برگزیده است. براین کتاب حواشی بسیار نوشته اند که تعداد آنها به ۱۳ حاشیه بالغ است. علامه فقیه میرزا رفیعی نائینی بر همین کتاب معروف حاشیه نوشته است.

۹- حاشیه اصول کافی^۱ متن کتاب از ثقة الاسلام محمد بن یعقوب کلینی میباشد. فهرست نگار دانشمند آقای محمد تقی دانش پزوه در فهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران (جلد ۵ ص ۱۲۷۷) می نویسد: این حاشیه اصول کافی کلینی به روش فیلسوفان نوشته شده است و نگارنده آن دانشمند موشکاف، سیدالحکماء المتألهین برهان اعظم المتکلمین امیر رفیع الدین محمد بن امیر حیدر حسینی حسنی طباطبائی نائینی است که به میرزا رفیعا نامبردار است.

نسخ خطی این کتاب به شماره های ۲۶۹۷ و ۱۶۹۸ و ۳۳۸۰ در کتابخانه مدرسه سهسالار تهران و به شماره ۶۸۸ در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران و نیز نسخه ارزنده از آن نزد این جانب موجود است.

۱۰- تعلیقه قواعد: دانشمند عالی مقام و فقیه صاحب رأی شیعی علامه حلی (۶۴۸-۷۲۶) بدرخواست فرزندش فخرالمحققین، فتوهای خود را در ۶۶۰۰ مسأله (و بقولی در ۱۴۰۰۰ مسأله) بروش منطقی و واضح نگاشته است و نام آن قواعد الاحکام فی معرفة الحلال والحرام میباشد. خوانساری صاحب روضات الجنات می نویسد که تألیف این کتاب ۲۰ سال بطول انجامید. براین کتاب شروح و حواشی زیاد نوشته شده که تعداد شروح به ۱۷۸ و شمارش حواشی بالغ بر ۱۶ میباشد نسخه بسیار نفیسی از این کتاب در کتابخانه مرکزی دانشگاه به شماره ۷۰۴ موجود است. فیلسوف فقیه میرزا رفیعا تعلیقه براین کتاب نوشته است.

۱۱- حاشیه صحیفه سجاده: اوراد و اذکاری که امام چهارم شیعیان بیان

داشتند بنام صحیفه سجاده شهرت بی نیاز از وصف دارد و شمارش شروع و حواشی آن بسیار زیاد است منجمله حاشیه میرزا رفیعا نائینی .

۱۲- رساله شبهة الاستلزام (نقل از اعیان الشیعه ج ۴۴ ص ۳۱۷) التزام و ملازمه و استلزام به يك معنی می باشد و آن عبارت از این است که هرگاه مقتضی موجود شود مورد اقتضایم موجود خواهد شد مثلا همینکه خورشید هویدا گشت ، روزهم خواهد شد. تلازم دو جانبه هست ولی استلزام از يك طرف می باشد در این زمینه مثالهایی زدند که وجود رابطه بین عناصر مثال در برخی موارد کاملا روشن نیست و به عبارت دیگر در احکام متصله حقیقیه استلزامی حاصل می شود که شبهه انگیز است حکیم متأله میرزا رفیعا نائینی در مورد این شبهه رساله ای نگاشته است .

۱۳- رساله سریان الوجود (نقل از الذریعه ج ۱۲ ص ۱۷۸)

۱۴- حاشیه علی شرح مختصر الاصول للضدی (به نقل از ریحاته الادب

ج ۴ ص ۱۶۳) ولی سید محسن الامین در اعیان الشیعه ج ۴۴ ص ۳۱۷ مینویسد حاشیه علی مختصر الاصول .

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی